

POWSTANIE, ROZWÓJ I FUNKCJONOWANIE OŚWIATY W LATACH 1882-2007

(NA PRZYKŁADZIE SZKOŁY PODSTAWOWEJ
W NAWSIU K. WIELOPOLA SKRZYŃSKIEGO)

1. Wstęp

Nawsie to miejscowość położona w województwie podkarpackim, powiecie ropczycko-sędziszowskim, w gminie Wielopole Skrzyńskie, przeżywała niedawno 125-lecie oświaty (2007). Jest to okazją do tego, aby przybliżyć powstanie, rozwój i funkcjonowanie szkolnictwa w tej małej miejscowości.

W celu lepszego poznania okoliczności powstania szkoły w Nawsiu potrzebne jest ogólne nakreślenie historii szkolnictwa w Galicji na przełomie XIX i XX w. Jako, że szkoła w Nawsiu powstała w okresie autonomii galicyjskiej wydaje się koniecznością przedstawienie ogólnych zasad funkcjonowania szkoły w Galicji okresu autonomii, jej celach i zadaniach. W dalszej części artykułu zostanie przedstawione powstanie zorganizowanego szkolnictwa w Nawsiu, rozwój i funkcjonowanie szkół na terenie Nawsia, najnowsze dzieje Szkoły Podstawowej w tej miejscowości do roku 2007.

2. Zarys historii szkolnictwa w Galicji na przełomie XIX i XX w.

W 1795 r. Polska została wymazana z map Europy. Tereny dawnej RP rozdzielone zostały pomiędzy trzech zaborców: Rosję, Austrię i Prusy. Polityka wobec narodu polskiego każdego z nich była odmienna. W zależności od stosunku zaborców, w różnym stopniu rozwijała się oświata i wychowanie.

W dziejach XIX-wiecznej oświaty na ziemiach polskich znaczące miejsce zajmuje szkolnictwo galicyjskie, którego rozwój miał miejsce w okresie autonomicznym, tj. w latach 1867-1918. Ówczesny dorobek polskiej teorii nauczania i wychowania wskazuje na daleko posunięte

uzależnienie myśli pedagogicznej od oficjalnej, urzędowej wykładni procesu nauczania i wychowania. Zastój myśli edukacyjnej miał swoje źródła w tradycyjnym, ukształtowanym pod koniec XVIII w. nadzorze szkolnym, który nie pozwalał na żadne innowacje programowe i dydaktyczne ani organizacyjne. Źródłem niedostatku nauczania i wychowania upatrywano w oparciu całego systemu edukacyjnego kraju na wzorcu austriackim. Zręby nowoczesnej szkoły ludowej stworzyły dwie ustawy: *O stosunku szkoły do Kościoła* (1868) i *Państwowa ustawa szkolna* (1869), wprowadzająca nowe zasady organizacji szkolnictwa¹. Dopiero wprowadzenie instytucji autonomicznych, zorganizowanie Rady Szkolnej Krajowej (1867)² niosło nadzieję zmian. Pierwsze lata autonomii wywołały szczególne zainteresowanie najniższym szczeblem szkolnictwa, tj. szkolnictwem ludowym. W wyniku teoretycznych dyskusji, prowadzonych w kręgach konserwatywnych i demokratycznych, będących wyrazem postaw i propozycji nurtujących środowisko społeczne i pedagogiczne, wykrystalizowała się wizja reformy szkolnictwa ludowego. Miało ono być autonomiczne, czyli narodowe albo centralistyczne, więc podporządkowane dyktawom rządowym. W zależności od kierunku rozwoju, reorganizacja szkolnictwa ludowego miała wynikać z założeń polityki szkolnej rządowej i krajowej.

Ostateczny kształt szkolnictwu ludowemu nadały trzy ustawy zatwierdzone przez Sejm Krajowy w 1872 r., a usankcjonowane w 1873 r. Były to: *O zakładaniu i utrzymywaniu publicznych szkół ludowych i obowiązku posyłania do nich dzieci*, *O stosunkach prawnych stanu nauczycielskiego*, *O władzach nadzorczych miejscowych i okręgowych dla szkół ludowych*³. Ustawy te unormowały proces reorganizacji ustrojowo-programowej szkół galicyjskich i stworzyły podstawy do

1 *Dzieje szkolnictwa i oświaty na wsi polskiej do 1918 r.*, t. 1, red. S. Michałski, Warszawa 1982, s. 261.

2 Rada Szkolna Krajowa (RSK) to rodzaj organu szkolnego, który działał w latach 1867-1921 w Galicji. Rada ta zarządzała szkolnictwem podstawowym oraz średnim. Powstała z inicjatywy namiestnika A. Gołuchowskiego i F. Ziemiałkowskiego. W radzie przewodniczącym z urzędu był namiestnik Galicji. Rada ta przyczyniła się do wprowadzenia w szkołach języka polskiego oraz języka ukraińskiego we wschodniej Galicji. Pod kierownictwem M. Bobrzyńskiego RSK doprowadziła do szybkiego rozwoju sieci szkół ludowych. Zaprzestała działalności w 1921 r. Zob. M. Piórek, *Dzieje szkolnictwa parafialnego, ludowego, powszechnego i podstawowego w powiecie kolbuszowskim (XVI-XX w.)*, Kolbuszowa 2008, s. 57.

3 *Ustawy i rozporządzenia w zakresie szkół ludowych*, red. K. Pierożyński, Lwów 1904, s. 49.

lepszej organizacji szkół ludowych, nadając im ogólnokształcący profil kształcenia⁴.

Zmiany w galicyjskim szkolnictwie ludowym dokonywały się powoli. Nie ulega wątpliwości fakt, że instrumentalne traktowanie przez władze szkolne spraw edukacyjnych, głębokie ich uwikłanie w walki polityczne, znacznie opóźniło dokonywanie reform w galicyjskim szkolnictwie ludowym. Istotne znaczenie dla rozwoju rodzimej oświaty miało przyznanie społeczeństwu prawa do nauczania w języku ojczystym (polskim lub ruskim), co umożliwiała kształtowanie własnej tożsamości narodowej. Do czynników sprzyjających rozwojowi szkolnictwa ludowego zaliczyć więc trzeba stworzenie podstaw prawnych, zorganizowanie instytucjonalnego systemu kształcenia nauczycieli, przygotowanie odpowiednich podręczników, a także podjęcie prac nad wypracowaniem dydaktyki szkoły ludowej. Działacze oświatowi, nauczyciele i pedagodzy byli świadomi faktu, że podniesienie poziomu oświaty ludowej nie jest możliwe bez systematycznego doskonalenia warsztatu zawodowego nauczycieli, bez uprawiania refleksji pedagogicznej⁵.

3. Szkolnictwo galicyjskie w okresie autonomii

Galicja była terenem, na którym w ciągu XIX stulecia dokonano się, w porównaniu z pozostałymi ziemiami naszego kraju, najwięcej zmian w systemie edukacji elementarnej. Galicja i Lodomeria dziedziczyły po rządach polskich trudną do ustalenia liczbę szkół parafialnych starego typu, utrzymywanych przez proboszczów, niektóre klasztory oraz zarządy gmin wiejskich. Władze austriackie podjęły starania o włączenie szkolnictwa polskiego do własnego systemu oświaty. Należy pamiętać, że w latach siedemdziesiątych XVIII w. Austria podjęła prace nad zreformowaniem szkolnictwa w poszczególnych krajach koronnych, w tym również w Galicji⁶.

Ruch reformatorski na polu szkolnictwa ludowego rozpoczął się pod wpływem idei oświeceniowych w ostatnich latach panowania cesarzowej Marii Teresy (1740-1780), która w 1774 r. zatwierdziła

4 B. L u b o j e m s k a, *Nauczanie języka polskiego w galicyjskich szkołach ludowych w latach 1867-1918*, Rzeszów 2006, s. 283; E. J u ś k o, *Wpływ szkolnictwa ludowego autonomicznej Galicji na kształt polskiej szkoły powszechnej w latach 1918-1922*, Lublin 2006, passim.

⁵ Tamże, s. 283-284.

⁶ Tamże, s. 29.

ordynację o szkołach elementarnych na ziemiach polskich, włączonych do Austrii po I rozbiorze⁷. Przełomem dla całego szkolnictwa w Galicji był rok 1873, kiedy to 2 maja Rada Szkolna Krajowa przygotowała ustawę *O zakładaniu i utrzymywaniu publicznych szkół ludowych i posyłania do nich dzieci*. Ustanawiała ona m.in. sieć szkół ludowych w każdej gminie i ich stopień organizacyjny⁸.

W 1884 r. Sejm galicyjski uchwalił ustawę, która wprowadzała dwa typy szkół ludowych: miejski – o szerszym programie nauczania i wiejski, z góry zakładający węższy zakres wiedzy przekazywanej uczniom i utrudniający dzieciom chłopskim dostęp do szkół średnich. Faktycznym realizatorem ustawy z 1884 r. był znany uczyony, historyk Michał Bobrzyński, mianowany w 1891 r. wiceprezydentem Rady Szkolnej Krajowej. Działalność Bobrzyńskiego miała dwoisty charakter. Z jednej strony zmierzał on energicznie do likwidacji analfabetyzmu, wydatnie przyspieszając rozwój sieci szkolnej pod hasłem *w każdej wsi szkoła*, z drugiej jednak strony podkreślał celowość ograniczenia oświaty na wsi do poziomu elementarnego⁹.

W byłej Galicji sprawy szkół regulowała austriacka ustawa szkolna z 14 maja 1869 roku, ustanawiająca zasady nauczania w szkołach ludowych. Została ona dostosowana do warunków galicyjskich ustawą z 2 maja 1883 roku. Ustawy te zawierały jedynie główne zasady ustroju szkolnego, obowiązku szkolnego, kształcenia i dokształcania nauczycieli, zakładania i utrzymywania szkół oraz sprawy szkół prywatnych.

Na terenach byłej Galicji szkolnictwo powszechne obejmowało: szkoły ludowe pospolite (1, 2, 3 i 4-klasowe), trzyletnie szkoły wydziałowe na podbudowie 4 klas szkoły pospolitej i obowiązkowe kursy nauki dopełniającej (3-letnie) dla absolwentów szkół ludowych¹⁰.

Artykuł 1 galicyjskiej ustawy krajowej o zakładaniu i urządzaniu publicznych szkół ludowych z 23 maja 1895 roku określał zadania szkół ludowych: *Szkoły ludowe pospolite, podając wiadomości, ludziom wszelkiego stanu najpotrzebniejsze, urządzone będą tak, ażeby dzieci z nauki czerpały oświecenie o zasadach religijnych i moralnych, o obowiązkach obywatelskich, tudzież o zadaniach i warunkach zawodu, jakiemu się według okoliczności, miejsca i stanu prawdopodobnie poświęcą*¹¹.

⁷ Tamże.

⁸ R. W r o c z y ń s k i, *Dzieje oświaty polskiej 1795-1945*, Warszawa 1980, s. 216-217.

⁹ J. B u s z k o, *Galicja 1859-1914. Polski Piemont?*, Warszawa 1989, s. 33.

¹⁰ *Dzieje szkolnictwa i oświaty...*, s. 261.

¹¹ *Ustawy i rozporządzenia ...*, passim.

W zaborze austriackim w myśl art. 19 ustawy zasadniczej z 21 grudnia 1867 roku o powszechnych prawach obywateli państwo uznawało w szkołach, urzędach i życiu publicznym równouprawnienie wszystkich języków używanych w kraju. W tym też duchu ustawa krajowa z dn. 22 czerwca 1867 roku o języku wykładowym w szkołach ludowych i średnich Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim decydowała w art. I, iż *prawo stanowienia o języku wykładowym w szkołach ludowych służy tym, którzy szkołę utrzymują*. Język niemiecki był obowiązkowy od klasy III we wszystkich szkołach ludowych¹².

W zaborze austriackim istniał przymus szkolny. Wynikał on z konstytucji z 1850 roku, która stanowiła: *Wszyscy uczniowie muszą pod karą opłaty podwójnego czesnego uczęszczać do tej szkoły, do której są przypisani*. Galicyjski Sejm Krajowy w art. 30 i 31 ustawy z dn. 23 maja 1895 roku o zakładaniu i urządzaniu publicznych szkół ludowych uregulował obowiązek szkolny następująco: *Obowiązek uczęszczania do szkoły zaczyna się z ubiegłym szóstym rokiem życia i trwa: a) w miastach, w których założono szkołę wydziałową, przez osiem lat, we wszystkich innych miejscowościach przez sześć lat. Dzieci będące w tym wieku winny uczęszczać do szkoły publicznej. (...) Obowiązek uczęszczania na naukę codzienną ustaje po 7 względnie 6 latach jedynie pod warunkiem, że uczeń udowodni dostateczną biegłość w przepisanych dla szkół ludowych gałęziach nauki*¹³.

4. Ogólne zasady funkcjonowania szkoły

Wkroczenie Galicji w okres autonomiczno-konstytucyjny w latach 1860-1867, które dokonało się pod wpływem splotu czynników natury politycznej, pozwoliło na zdobycie możliwości autonomicznego rozwoju oświaty i kultury. W związku z tym czynione były starania o spolszczenie szkoły oraz toczono dyskusje nad organizacją szkolnictwa. Skonkretyzowaniem walki o autonomię Galicji były liczne projekty reform szkolnictwa galicyjskiego z lat 1860-1873, przedstawiające wieloaspektowe wnioski i sugestie, odnoszące się do zagadnień takich jak: unarodowienie szkół elementarnych, przeprowadzenie gruntownej reformy ich programu, reorganizacja władz szkolnych wszystkich szczebli, podniesienie poziomu wykształcenia nauczycieli, za-

¹² Tamże.

¹³ Tamże.

bezpieczenie materialne i stabilizacja prawno-zawodowa nauczycieli oraz organizacja zakładów kształcenia dla tej grupy zawodowej¹⁴.

Cele każdego systemu wychowawczego, a więc także cele różnorodnych typów szkół tworzących dany system, wypływały zawsze z ideału pedagogicznego, czyli ogólnego celu edukacji, sformułowanego w hasłach posiadających postać uniwersalizmu moralnego¹⁵.

Szkoły ludowe tworzyły podstawy systemu edukacji społeczeństwa galicyjskiego. Głównym ich zadaniem było: *udzielenie dzieciom ze wszystkich klas społeczeństwa takiego wykształcenia cielesnego i duchowego, które każdemu człowiekowi, bez względu na jego przyszłe powołanie jest potrzebne, a które by dawało zarazem podwaliny do wyrobienia moralno-religijnego charakteru*¹⁶.

Ustawa krajowa z dnia 2 maja 1873 r. *O zakładaniu i utrzymywaniu publicznych szkół ludowych i obowiązku posyłania do nich dzieci* ugruntowała ogólnokształcący charakter szkoły ludowej, wskazując jednoznacznie na realizację celu ogólnokształcącego, co oznacza, że dla wszystkich szkół pospolitych cel nauki, jak też program były identyczne. Najbardziej postępowym osiągnięciem ustawy z 1873 r. było postanowienie, że szkoła ludowa ma być jednolita, o jednakowym programie nauczania dla szkół wiejskich i miejskich, bezpłatna i obowiązkowa dla dzieci w wieku od 6 do 12 roku życia¹⁷.

Zasadnicze zmiany w określeniu celu szkoły ludowej nastąpiły na mocy ustaw z 2 lutego 1885 r. Przede wszystkim w porównaniu z odnośnymi normami z 1869 r. i 1873 r. Ustawy powyższe inaczej określały cel tejsze szkoły, mianowicie: *Szkoły ludowe pospolite, podając wiadomości ludziom wszelkiego stanu najpotrzebniejsze, urzędowe będą tak, iżby dzieci z nauki czerpały oświecenie o zasadach religijnych i moralnych i obowiązkach obywatelskich, tudzież o zadaniach i warunkach zawodu, jakiemu się według okoliczności, miejsca i stanu prawdopodobnie poświęcą*¹⁸.

¹⁴ B. Lubojemska, *Nauczanie ...*, s. 41n.

¹⁵ Tamże, s. 53.

¹⁶ M. Baranowski, *Dydaktyka uzupełniona „Zasadami logiki” do użytku seminarjów nauczycielskich i nauczycieli szkół ludowych*, Lwów 1905, s. 54, [za:] B. Lubojemska, *Nauczanie ...*, s. 53.

¹⁷ Ustawa o zakładaniu i utrzymywaniu publicznych szkół ludowych i obowiązku posyłania do nich dzieci. DzURK 1873, nr 250.

¹⁸ *Plany naukowe dla szkół ludowych pospolitych wraz z instrukcją*, Lwów 1893, s. 42. [za:] B. Lubojemska, *Nauczanie ...*, s. 55.

W kontekście sformułowanego w taki sposób celu, szkoły ludowe pospolite traciły charakter ogólnokształcący na rzecz wąsko pojętego praktycyzmu, jednocześnie zyskały cechę szkoły wychowawczej z czasów politycznej ustawy szkolnej z 1805 r. Dzieci bowiem *miały czerpać oświecenie o zasadach religijnych i moralnych*. Różnice w sformułowaniu celu szkoły polegały na tym, że jeżeli przedtem należało zapoznać dzieci z obowiązkami poddanego, to teraz należy je wychować w duchu tzw. obowiązków obywatelskich. Pominięte zostały ogólnokształcące zadania szkoły ludowej, tak wyraźnie akcentowane w państwowej ustawie szkolnej z 1869 r.¹⁹

5. Powstanie zorganizowanego szkolnictwa w Nawsiu

Od XIV w. mieszkańcy Nawsia pobierali nauki w Wielopolu w szkole parafialnej. Wiejskie szkoły świeckie zaczęły powstawać dopiero pod koniec XIX w. Jako pierwsza powstała na omawianym terenie dwuklasowa szkoła w Nawsiu Górnym²⁰.

Zorganizowane szkolnictwo w Nawsiu sięga więc końca XIX w. Po wielu staraniach w 1882 r. zakupiono od Franciszka i Jędrzeja Zychów grunt za 180 zł. reńskich pod budowę szkoły oraz na ogród. W 1882 r. rozpoczęto budowę szkoły, którą ukończono w 1884 r.²¹ Szkoła była murowana, kryta blachą z dwiema obszernymi izbami lekcyjnymi, dwiema sieniami i mieszkaniem dla kierownika²².

Poświęcenia szkoły dokonał 24 września 1884 r. ks. kanonik Aleksander Chadalski, proboszcz z Wielopola przy asyście ks. Gałuczki, wikariusza z Wielopola. Następnie ks. proboszcz przekazał klucze miejscowemu nauczycielowi Janowi Sobkowiczowi, który 13 sierpnia 1884 r. został mianowany kierownikiem szkoły. Funkcję tę pełnił przez niemal 38 lat. Opiekę nad szkołą sprawowała tzw. Miejscowa Rada Szkolna, w skład której weszli: ks. Aleksander Chadalski – przewodniczący, Józef Pszonka – zastępca, radnymi byli: Aleksander Stadnik – rządcą dóbr z Wielopola, Jan Opoń i Wojciech Gorzeja. W 1895 r. Rada Szkoły z Nawsia połączyła się z Radą Szkoły z Wielopola Skrzyńskiego. Po śmierci ks. A. Chodalskiego 4 maja 1897 r.

¹⁹ B. Lubojemska, *Nauczanie ...*, s. 55-56.

²⁰ *Wielopolszczyzna – szkice z dziejów*, red. W. Tabaśz, Wielopole 1991, s. 90.

²¹ Archiwum Szkoły Podstawowej w Nawsiu (dalej: ASPN), Kronika szkolna, t. 1, rkp, s. 1-2.

²² *Wielopolszczyzna ...*, s. 90.

przewodniczącym Rady Szkoły został wybrany nowy proboszcz z Wielopola ks. Józef Radoniewicz²³.

6. Rozwój i funkcjonowanie szkół na terenie Nawsia

Kilka lat później okazało się jednak, że dotychczasowy budynek był niewystarczający. Dlatego też ze względu na dużą ilość dzieci w 1906 r. podpisano akt rozbudowy szkoły w Nawsiu²⁴. Aktu poświęcenia dobudowanego budynku dokonał 6 września 1903 r. ks. Józef Radoniewicz w asyście wikariusza z Wielopola ks. Jakuba Bruśnickiego, katechety z Ropczyc i kleryka z Wielopola Władysława Matyska. W poświęceniu wzięli również udział starosta ropczycki Kazimierz Jagoszewski, hr. Ludwik Dembiński z Witkowic oraz młodzież szkolna i licznie zgromadzeni mieszkańcy Nawsia²⁵.

W wyniku powiększenia budynku szkoły o jedną salę lekcyjną podniósł się stopień organizacji szkoły. Dnia 15 stycznia 1907 r. szkołę przekształcono na dwuklasową i zatrudniono nowego nauczyciela, którym został Antoni Zięba. Na stanowisku kierownika szkoły pozostał nadal Jan Sobkowicz²⁶.

Kronika szkolna podaje, że w 1900 r. społeczeństwo Nawsia, a zwłaszcza dzieci, dotknęły różnego rodzaju epidemie: szkarlatyna, tyfus, czerwonka. W tym też roku na szkarlatynę zmarło wiele dzieci, m.in. 3 córki kierownika szkoły. Ze względu na szybko rozprzestrzeniającą się epidemię decyzją lekarza powiatowego z Ropczyc Władysława Szczepańskiego szkołę w Nawsiu tymczasowo zamknięto i poleceno poddać dzieci kwarantannie²⁷.

Kiedy sytuacja szkoły w Nawsiu była bardzo dobra nieoczekiwanie normalny rytm pracy przerwała pierwsza wojna światowa. Wydarzenia międzynarodowe przyczyniły się zarówno do zaburzenia szkolnictwa ogólnopolskiego jak i funkcjonowania szkoły w Nawsiu, gdzie *w czasie inwazji uległy zniszczeniu częściowo akta szkolne, zaś sama nauka odbywała się odtąd często w warunkach nienormalnych*²⁸.

²³ ASPN, Kronika szkolna, t. 1, rkp, s. 1-2; por. K. P a r y ś, *Historia Szkoły Podstawowej w Nawsiu*, „Ziemia Ropczycka”, nr 12(171), s. 28-29.

²⁴ ASPN, Akta założenia i poświęcenia kamienia węgielnego pod przybudowę szkoły w Nawsiu z dnia 6 września 1902 r., rkp, bs.

²⁵ ASPN, Kronika szkolna, t. 1, rkp, s. 5-6.

²⁶ Tamże, s. 6-7.

²⁷ Tamże, s. 3.

²⁸ Tamże, s. 7; por. K. P a r y ś, *Historia ...*, nr 12(171), s. 28-29.

W wyniku trwającej I wojny światowej ucierpiała nie tylko szkoła, ale cała społeczność Nawsia. Częste przemarsze wojsk zwaśnionych stron nie pozwalały na prowadzenie normalnych zajęć lekcyjnych. W omawianym okresie mienie szkoły rozgrabiono i zniszczono. W wyniku tego utrudniona została praca nauczycieli, którzy pracowali pomimo tego, w warunkach niezwykle trudnych, bez pomocy naukowych. Wyraźnie w tym trudnym okresie zaznaczył swoją rolę kierownik szkoły, który podjął wszelkie starania, aby na miarę możliwości zrealizować program nauczania. Ten trud przyplacił własnym zdrowiem. *Sterany pracą i wiekiem zapadał coraz więcej na zdrowiu, aż dnia 10 marca 1922 r. zakończył swą doczesną wędrówkę...*²⁹.

Od 8 maja 1922 r. obowiązki zastępcze kierownika szkoły sprawował Franciszek Glazur. Rada Szkolna dnia 4 listopada 1922 r. zwolniła Franciszka Glazura z obowiązków służbowych. Na jego miejsce została zamianowana tymczasowa nauczycielka Genowefa Kotarska, która pełniła swe obowiązki od 1 grudnia 1922 r. do końca czerwca 1923 r. Od 1 września 1923 r. została zamianowana przez Radę Szkolną Powiatową Kazimiera Rogoziewicz, która jednak 17 września opuściła Nawsie. Rada Szkolna Powiatowa zamianowała więc kierownikiem szkoły od dnia 1 grudnia 1923 r. Juliana Armatę, który pełnił swoje obowiązki do 1933 r. Zgodnie z decyzją Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego z dnia 1 stycznia 1925 r. szkoła w Nawsiu została przekwalifikowana z dwuklasowej na czteroklasową. Jednak już dnia 4 stycznia 1927 r. Rada Szkolna Powiatowa zawiadomiła zarząd szkoły, że Kuratorium rozporządzeniem z dnia 31 grudnia 1926 r. wyznaczyło szkole powszechnej w Nawsiu dwuklasowy stopień organizacyjny z ważnością od 1 września 1926 r.³⁰

Należy również odnotować, że szkoła po II wojnie światowej powstała także w *Nawsiu-Rzekach*. Stało się to z inicjatywy Ignacego Gaca z Wielopola. Wystawiono w tym celu drewniany budynek kryty dachówką. Znajdowała się w nim jedna sala lekcyjna oraz mieszkanie dla nauczyciela. Przez pewien czas w tej szkole pracowało dwóch nauczycieli. Jednak z powodu małej ilości uczniów ten obwód szkolny zlikwidowano w 1973 r., natomiast budynek szkoły rozebrano.

Podobnie w tym okresie z inicjatywy Jana Błasia powstał szkoła w przysiółku *Budzisz*. Początkowo po zorganizowaniu w 1945 r. obwodu szkolnego naukę prowadzono w domu Jakuba Chmiela.

²⁹ ASPN, Kronika szkolna, t. 1, rkp, s. 7-8.

³⁰ Tamże, s. 9nn.

W latach 1950-1952 mieszkańcy *Budzisza* wybudowali budynek szkolny, drewniany, kryty dachówką z poddaszem. Znajdowały się w nim dwie izby lekcyjne oraz mieszkanie dla nauczyciela. Szkołę tę kolejno prowadzili: Władysław Ludwin, Maria Stasik i Halina Traciak³¹.

W latach 1933-1946 kierownikiem szkoły w Nawsiu Górnym był Leon Turaj. W tym czasie miały miejsce wydarzenia związane z II wojną światową. Kiedy wybuchła wojna w 1939 r. nauka w szkole rozpoczęła się dopiero 29 października. Każdego roku w czasie wojny w okresie zimowym nauka w szkole była przerwana ze względu na brak opału. Dodatkowo okupant utrudniał naukę. Zabrano stare podręczniki szkolne i mapy, natomiast gazetkę *Ster*, przy pomocy której miano uczyć, przesyłano w małej ilości i z opóźnieniem. Wynagrodzenie nauczycieli było bardzo niskie³².

Grono pedagogiczne prowadziło także w okresie wojny, oprócz pracy w szkole, pracę oświatową podczas kursów dla analfabetów, w Kole Młodzieży Wiejskiej i w Związku Strzeleckim. Natomiast księża katecheci prowadzili pracę religijno-oświatową w Katolickim Stowarzyszeniu Młodzieży Żeńskiej, Katolickim Stowarzyszeniu Młodzieży Męskiej i w Akcji Katolickiej³³.

W końcowym etapie wojny Niemcy ponosząc klęskę z rąk sowieckich cofnęli się z nad Wołgi pod Tarnopol. Również tam ponieśli klęskę. Na terenie Nawsia walki miały miejsce w lipcu 1944 r. i trwały przez kilka tygodni. W wyniku tych walk zniszczony został dobytek ludzki. Ludzie chronili się w piwnicach. Wielu opuściło swój dobytek udając się do pobliskich miejscowości, m.in. Pstrągowej, Zawadki, Grodziska, Różanki i Niewodnej. Po przesunięciu się frontu w kierunku zachodnim ludzie powrócili do swych domów. W Nawsiu w omawianym okresie było około 2800 ludzi. Wyszli również ludzie z pobliskich miejscowości³⁴.

Szkoła w Nawsiu Górnym była uszkodzona pociskami armatnimi. Wiele akt, pomocy naukowych, dzienników lekcyjnych, pieczętek oraz ławek i sprzętu zabrano lub spalono. Po uporządkowaniu i częściowym naprawieniu szkół nauka w szkole rozpoczęła się już 16 października 1944 r. Naukę w szkole rozpoczęło wówczas 118 dzieci³⁵.

³¹ *Wielopolszczyzna* ..., dz. cyt., s. 90.

³² ASPN, Kronika szkolna, t. 1, rkp, s. 13.

³³ Tamże, s. 13.

³⁴ Tamże, s. 14.

³⁵ Tamże.

Od 1 maja 1946 r. Leon Turaj po 13-letnim pobycie w Nawsiu i pełnieniu obowiązków kierownika szkoły na własną prośbę został przeniesiony rozporządzeniem Inspektoratu Szkolnego w Dębicy z dnia 25 kwietnia 1946 r. do Witkowic³⁶. Obowiązki kierownika szkoły pełniła miejscowa nauczycielka Stefania Turajowa. Na terenie szkoły zorganizowano Spółdzielnię Uczniowską prowadzącą sklepik, której opiekunką była Stefania Turajowa, PCK, którego opiekunem był Antoni Borowiec i Bibliotekę, którą prowadziła Stefania Turajowa. Kiedy została ona przeniesiona do Witkowic obowiązki kierownika szkoły objął Mikołaj Kliniec, który przyjechał ze wschodu. Z braku mieszkania osiedlił się w Niedźwiadzie Górnej i nie pełnił swoich obowiązków w Nawsiu. Delegacja mieszkańców udała się z prośbą o przydzielenie nauczyciela. Dnia 1 października 1946 r. kierownikiem szkoły i nauczycielem został mianowany Jan Motyka³⁷.

W roku szkolnym 1947/1948 utworzono klasę V i przydzielono dwoje nauczycieli. Natomiast w roku szkolnym 1948/1949 utworzono klasę szóstą i dodano jednego nauczyciela. W kolejnym roku 1949/1950 dodano klasę siódmą i przydzielono kolejnych dwóch nauczycieli. W tym czasie do szkoły w Nawsiu uczęszczało ponad 200 dzieci. Liczba uczniów w szkole zaczęła spadać końcem lat 80. XX w. Ze względu na niewystarczające warunki w roku 1948 postanowiono wybudować nową szkołę. Wiosną 1949 r. wykonano plan i we wrześniu przystąpiono do budowy. W październiku 1955 r. naukę przeniesiono do budynku nowej szkoły. Należy również zaznaczyć, że na terenie szkoły działało Koło Ligi Lotniczej (1947/1948) oraz organizacja harcerska (1951), którą prowadził kierownik szkoły Jan Motyka. Po pewnym czasie drużyna ta otrzymała imię Romualda Traugutta³⁸.

Końcem lutego 1953 r. szkołę i posadę kierownika opuścił Jan Motyka, który został Przewodniczącym Gminnej Rady Narodowej w Wielopolu. Nową kierowniczką szkoły i przewodnikiem drużyny harcerskiej została Maria Jeziór. Jednak w 1954 r. funkcję kierownika szkoły objął ponownie Jan Motyka³⁹. W roku 1955 r. miało miejsce tragiczne wydarzenie dla miejscowej ludności. Podczas projekcji filmu w szkole podstawowej w Wielopolu Skrzyńskim doszło do pożaru,

³⁶ Tamże, s. 15.

³⁷ ASPN, Kronika szkolna, t. 2, rkp, bns.

³⁸ Tamże.

³⁹ Tamże.

w którym zginęło 58 osób, w tym około 23 dzieci, wśród których był jeden uczeń ze szkoły w Nawsiu Dolnym⁴⁰.

W związku z planowanym wprowadzeniem laicyzacji społeczeństwa polskiego od 1960 r. ze szkół usunięto naukę religii. W Nawsiu Górnym nauczanie religii odbywało się w punkcie katechetycznym zorganizowanym w Domu Ludowym. Religia powróciła do szkoły dopiero po trzydziestu latach wraz z upadkiem komunizmu⁴¹.

Od 31 maja 1961 r. kierownik szkoły przebywał w szpitalu w Rzeszowie. 3 września 1962 r. został przeniesiony do szpitala w Krakowie i do pracy w szkole już nie wrócił. Nowym kierownikiem szkoły został mianowany w 1962 r. Tadeusz Świątek. Dnia 7 lutego 1963 r. powrócił na chwilę Jan Motyka jednak po kilku dniach ponownie udał się na urlop. Zmarł on 7 grudnia 1963 r. Od wakacji w 1963 r. oficjalnie funkcję kierownika objął Tadeusz Świątek⁴².

W 1963 r. postanowiono rozebrać budynek starej szkoły i wybudować budynek gromadzki, w którym mieściłyby się mieszkania dla nauczycieli, pomieszczenia dla Prezydium, remiza OSP oraz sala widowiskowa. Pomysłodawcą planu był kierownik szkoły Tadeusz Świątek. Dnia 23 marca 1963 r. założono Komitet Budowy Domu Gromadzkiego, w skład którego weszli: Tadeusz Świątek, Władysław Kut, Stanisław Kut, Piotr Urban, Franciszek Mucha, Edward Brzoza, Franciszek Siuta, Jan Potwora, Jan Ambrozowicz, Mieczysław Bożek, Józef Froń i Piotr Świerad⁴³.

W 1964 r. funkcje kierownika szkoły objął Henryk Korecki, który pełnił ją do 1965 r. Następnym kierownikiem została Janina Zima (1965-1967). Następnie Józef Pieczonka (1967-1971). W 1966 r. wprowadzono obowiązkowy ośmioklasowy system kształcenia podstawowego. W związku z tym podniesiony został stopień organizacyjny Szkoły Podstawowej w Nawsiu. W roku szkolnym 1974/1975 w maju został oddany budynek Domu Nauczyciela, w którym zamieszkali B. i J. Pieczonkowie, J. i M. Zimowie oraz Cz. Jaworek⁴⁴. Dnia 20 sierpnia 1975 r. nastąpiła zmiana dyrektora szkoły. Po rezygnacji Czesławy Jaworek obowiązki kierownika szkoły objęła Jadwiga Skóra, która pełniła je do 1992 r. W roku szkolnym 1976/1977 w budynku szkoły

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Tamże; K. P a r y ś, *Historia ...*, nr 12(171), s. 28-29.

⁴² ASPN, Kronika szkolna, t. 2, rkp, bns.

⁴³ Tamże.

⁴⁴ Tamże; por. K. P a r y ś, *Historia ...*, nr 12(171), s. 28-29.

w Nawsiu zostało założone Publiczne Przedszkole, którego dyrektorem została Grażyna Kruczek. Do przedszkola uczęszczało wówczas 27 dzieci, których wychowawczynią była Krystyna Sitnik⁴⁵.

Należy odnotować, że w szkole w Nawsiu w roku szkolnym 1978/1979 zorganizowano oprócz kilku organizacji (ZHP, PCK, LOP, TPPR, Spółdzielni Uczniowskiej) także kółka zainteresowań z następujących przedmiotów: matematyka, biologia, j. polski, j. rosyjski. Ponadto zostało założone Koło Turystyczno-Krajoznawcze. Wielkim wydarzeniem dla miejscowej społeczności był dzień 22 lipca 1979 r., kiedy do użytku oddano Dom Gromadzki, w którym mieściła się sala widowiskowa. W rozpoczęciu wzięły udział zarówno władze gminne jak i społeczność szkolna i mieszkańcy Nawsia. Młodzież szkolna przygotowała z tej okazji program artystyczny, po którego zakończeniu odbyła się zabawa taneczna⁴⁶.

W lutym 1984 r. w budynku szkoły rozpoczęto generalny remont, podczas którego założono także centralne ogrzewanie. Zostało ono uruchomione w 1985 r. Remont kapitalny budynku zakończono w roku szkolnym 1985/1986. Wykonano wówczas nowe ogrodzenie wokół szkoły, budynek wytynkowano i pomalowano okna. W roku szkolnym 1992/1993 zaszły zmiany na stanowisku dyrektora szkoły. Od 1 września 1992 r. funkcję tę pełnił mgr Stanisław Paryś. Należy zaznaczyć, że przez cały czas funkcjonowania szkoły w Nawsiu nauka odbywała się także w punkcie filialnym w *Budziszu*, gdzie kierownikiem w 1985 r. była Maria Stasik, natomiast nauczycielem Małgorzata Lubelczyk. M. Stasik odeszła w roku szkolnym 1988/1989. Na jej miejsce przyszła Halina Traciak i Wiesława Pas⁴⁷.

Decyzją Wójta Gminy Wielopole Skrzyńskie od roku szkolnego 1993/1994 został rozwiązany punkt filialny w *Budziszu*, gdzie utworzono zamiejscowy oddział dla kl. II z nauczycielem Haliną Traciak. Dnia 18 września 1993 r. z okazji wizytacji kanonicznej parafii w Nawsiu szkołę odwiedził bp Edward Białogłowski. W sobotę 19 września Ksiądz Biskup odprawił Mszę św. dla nauczycieli i uczniów. Następnie w budynku szkoły spotkał się z Gronem Pedagogicznym. Kolejne odwiedziny bpa Edwarda Białogłowskiego w szkole w Nawsiu miały miejsce dnia 16 marca 1999 r.⁴⁸

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ Tamże.

Wykaz kierowników i dyrektorów Szkoły w Nawsiu⁴⁹

1.	Sobkowicz Jan	1884-1922
2.	Glazur Franciszek	1922
3.	Rogoziewicz Kazimiera	1922-1923
4.	Armata Julian	1923-1933
5.	Turaj Leon	1933-1946
6.	Turajowa Stefania	1946
7.	Motyka Jan	1946-1963
8.	Świątek Tadeusz	1963-1964
9.	Korecki Henryk	1964-1965
10.	Zima Janina	1965-1967
11.	Pieczonka Józef	1967-1971
12.	Jaworek Czesława	1971-1975
13.	Skóra Jadwiga	1975-1992
14.	Paryś Stanisław	1992-1999
15.	Paryś Krystyna	1999-

⁴⁹ Tabela opracowana na podstawie: ASPN, Kronika szkolna, t. 1, 2, 3.

W roku szkolnym 1999/2000, w związku z reformą oświaty⁵⁰, w Wielopolu Skrzyńskim utworzono Gimnazjum, którego dyrektorem został mgr Stanisław Paryś. Natomiast w Nawsiu pozostała sześcioklasowa Szkoła Podstawowa wraz z Publicznym Przedszkolem. Nowym dyrektorem SP w Nawsiu została mgr Krystyna Paryś⁵¹.

Należy zaznaczyć, że w Szkole Podstawowej w Nawsiu były organizowane każdego roku uroczyste akademie z okazji m.in.: Dnia Edukacji Narodowej, Uroczystości Bożego Narodzenia, Dnia Babci i Dziadka, Dnia Kobiet, Dnia Wiosny, a ostatnio na cześć Jana Pawła II w kolejne rocznice Jego śmierci. Społeczność szkolna organizowała także zabawy choinkowe dla dzieci, zabawy taneczne w okresie karnawału, spotkania opłatkowe. Świadczy to wszystko o ogromnym zaangażowaniu nauczycieli i uczniów oraz miejscowej społeczności⁵².

Wśród nauczycieli, którzy na przestrzeni istnienia szkolnictwa w Nawsiu pełnili swoje obowiązki byli m.in.: Andreasik Tomasz, ks. Biel Stanisław, Bieniek Wiesława, ks. Bochenek Zygmunt, Borowiec Antoni, Broda Alfred, Burczy Jan, Danak Maria, Dzierżanowska Zofia, Gac Danuta, Gac Zofia, Gawron Marta, Grobelna Helena, Hendzel Barbara, Hiolski Waleria, Idzior Stanisława, Jabłońska Kazimiera, Januszkiewicz, Jaworek Danuta, Jezior Maria, ks. Kielbasa Marek, Kliniec Mikołaj, Kłofas Dorota, Kołczak Stanisław, Kołczak Waclaw, Kopala Cecylia, ks. Kopeć Stanisław, ks. Kos Stanisław, Kotowski Eugeniusz, Kozek Longina, Kruczek Grażyna, Kruczek Grażyna, Książek Janina, ks. Kurczab Stanisław, Litak Zyta, Lubelczyk Małgorzata, Ludwin Władysław, ks. Łata Stanisław, Matuszewska Róża, Mistecka Genowefa, Miszczak Zofia, ks. Miśniak Ryszard, Mormol Dariusz, Mosior Mariusz, ks. Motyka Franciszek, Motyka Helena, Motyka Jan, Noga Danuta, Pakla Anna, Pakla Anna, Pas Wiesława, Pieczonka Barbara, Pieczonka Józef, Pieczonka Robert, Pieczonka Robert, Pociask Dorota, Pociask Halina, Potwora Alfreda, Prok Krystyna, Przydział Alicja, Różak Kazimiera, s. Emanuela, Sitnik Krystyna, Siuta Longina, Skowron Franciszek, ks., Skóra Edward, Sobkowicz Jan, Stasik Maria, Stasik Maria, Stręk Jerzy, Strzałka Genowefa, Ścibior B., Śliwiński Dariusz, ks. Śmietana Julian, Świątek Maria, Świerk K.,

⁵⁰ Ustawa z dnia 8 stycznia 1999 r. - Przepisy wprowadzające reformę ustroju szkolnego. Dz.U. 1999 nr 12 poz. 96.

⁵¹ Tamże.

⁵² M. Nabozny, Parafia pw. Świętego Andrzeja Boboli w Nawsiu 1983-2008, Rzeszów 2008, s.33-52.

Świętek Tadeusz, Tokarska Teresa, Tokarz Anna, Traciak Halina, Trałka Julia, Turaj Leon, Turaj Stefania, Wiater Halina, Wieli Zofia, Wojnarowska Czesława, Worek Jan, Worek Zofia, Wrózek Maria, Zajdel Anna, Zaputowicz Janina, Ziemkówka Maria, Zięba Antoni, Zięba Maria, Zima Janina, Zima Marian⁵³.

7. Zakończenie

Przedstawiona historia oświaty w Nawsiu w latach 1882-2007 stanowi tylko pewien zarys. Oświata w Nawsiu jak i samo funkcjonowanie tam szkoły podstawowej ze względu na swą ciekawą historię wymaga dokładniejszych badań i szczegółowego opracowania. Autor wyraża również nadzieję, że przedstawiony zarys będzie inspiracją do dokładnego zbadania i opisanie funkcjonowania szkoły w Nawsiu.

---

⁵³ ASPN, Kronika szkolna, t. 1, 2, 3; *Wielopolszczyzna*, s. 90-91.